

את עיקר דברי אייחד לאותה גבורה אשר ראיתי בעיני אצל חברי בצבא, ושאותה הזדמן לי לחקור במקצת בהיותי קצין חינוך ראשי — הלא היא גבורת הדור הישראלי הצעיר היום. מלים אחדות של פרספקטיבה: לפני כ-40 שנה כתב הסופר חיים הזז את סיפורו „הדרשה“, בו מסופר על ועדה כלשהי, שלא הוברר טבעה, אשר לפניו מופיע בחור מעולי קרים, גברתן מסוג הגיבורים של העליות השניה והשלישית, שומר שדות, ונושא דרשה ארוכה על הדרך בה מבין הוא את מהות היהדות והציונות. תוך כדי התקפה מוחצת על ההיסטוריה היהודית, היסטוריית הגלות היהודית, מזכיר השומר, בין השאר, גם את קידוש-השם ואת גבורת היהודים אשר הקריבו נפשם על התורה. הוא אומר בערך כך: נכון, גם זו גבורה, אולי גבורה גדולה ביותר, לחיות במשך אלפיים שנה בין גויים — שור-אים, שוטמים, עורכי פוגרומים — ולקיים את היהדות. אבל, הוא אומר, אני אינני אוהב את הגבורה הזאת. וממשיך הוא ומספר, כי ילדי כל אומות העולם מתרפקים על דמויות של גיבורים, לוחמים וכובשים — על גבורת המנצחים וגיבורי המלחמות.

הדור שצמח בארץ, על ברכי בתי-הספר הציוניים, הת-רפק בעיקר על הגבורה התנ"כית וגבורת בית שני עד ימי ברכוכבא. שמשון שניצח את הארי, דוד שגבר על גלית, ברכוכבא אשר הורה לכל לוחמיו לזכור את אגודליהם כדי להוכיח גבורתם. אלה היו הסמלים שעליהם התרפקו וחינכנו. כשאני מסתכל עתה לא-חור על גירסא-דינקותא שלי, נדמה לי כי בכל זאת צודדו את לבנו אותן דמויות שבהן הסתמנו גם ערכים אחרים, בין אם שאול בטרטיות גורלו, ובין אם עמוס שגבורתו היתה גבורת הנונקונפורמיסט, גבורת המעז לצאת חוצץ נגד דעת הכל.

כשעוסקים אנו בגבורה — ישנו דבר שרצוני להדגיש ולשננו שוב ושוב:

העובדה שאדם יחיד, או קבוצת אנשים, מוכנים לסכן עצמם ולוא בסכנת מוות עדיין אינה גבורה. אין גבורה המנותקת מתכליתה. יש מעלות בגבורה, ויש סוגים שונים של גבורה. עשויים אנו בהחלט להתפעל מהעזה ומקור-רוח אף מגיבורי רומן בלשי ותכניות-מתח על המסך הקטן. אך במסורת היהודית, מעולם לא הת-פעל העם מגבורה מופשטת, מגבורה שהיתה מנותקת מתכליתה. היה תנא גדול, רבי יהודה ברכבא, שבמע-שיו ביטא אולי אחד משיאי הגבורה. מסופר עליו, כי לאחר שגזרו הרומאים שלא לסמוך תלמידי-חכמים, על מנת להכריח את התורה ובתי-הדין מישראל, וגזרו ש„כל הסומך ייהרג וכל הנסמך ייהרג, ועיר שסומכין בה תיחרב, ותחומים שסומכין בהם יעקרו“. מה עשה רבי יהודה ברכבא? — הלך וישב לו בין שני הרים גדולים ובין שתי עיירות גדולות ובין שני תחומי-שבת,

בין אושא לשפרעם, וסמך שם חמישה זקנים... באו עליהם קלגסים רומיים. אמר להם: „בני, רוצו!“ אמרו לו: „רבי, ואתה מה תהא עליך?“ אמר להם: „הריני מוטל לפניכם כאבן שאין לה הופכין (מחמת זקנתי)... לא אזו משם עד שנעצו בו שלוש מאות לונכיות (חניתות) של ברזל ועשאוהו לגופו ככברה. הגבורה מחוברת כאן אל תכליתה העיקרית, שמבחי-נת העם היהודי תמציתה החשובה ביותר היא אותה רציפות של קיום העם וערכיו הרוחניים. רוצה אני לעמוד על עוד אבחנה אחת, החשובה מבחינה חינוכית לחיילים היום.

ישנה גבורת היחיד, שהיא בדרך כלל מרהיבה מאוד, אך לקחה כלפי הרבים לא תמיד הוא בעל-ערך. ישנה גבורתו של הקאמיקזי, המתאבד, של לוחם בודד, היוצא לבצע את משימתו מתוך ידיעה ברורה וודאית כי לקראת מותו הוא הולך. ודאי גם בתולדות צה"ל היו מקרים מעין אלה. ישנה גבורה שהיא נעלה מכך: גבורתה של מרסל ניניו — שנאשמה בפרשת הריגול למען ישראל בקהיר. אשה צעירה אשר במשך חודשים ואולי שנים בודדה מכל קשר עם העולם החיצון, ועמדה בקוממיות מול כל העינויים שעיונה שוביה. גם לסיפורים כאלה אח ומשל בתולדותינו. אולם, גבורת ימינו בצה"ל אינה גבורתו של היחיד, אלא גבורה שאפשר אולי לתארה כפְּנוּמֶן, כתופעה, כקר-אופי קיבוצי, השזור בכולם.

לאחר מלחמת ששת-הימים הוענקו חמישים-וארבעה צל"שים על-ידי הרמטכ"ל. ודאי שאותם חמישים-וארבעה גיבורים זכו בצל"שים בצדק. במשך חודשים ישבה ועדה ובדקה כל מעשה, על-מנת לוודא כי אכן ראויים האנשים והס-הם אשר באמת הצטיינו. אך אחת התופעות המעניינות בקשר לכך הוא, שכמעט כולם (ואולי כולם) אמרו בתוס-לב— ולא מתוך הצ-טנעות — כי אינם מבינים „מה רוצים מהם“. היו גם מקרים שאדם שהוזמן להתיצב בפני הועדה לא שיער על-שום-מה הזמינוהו. והיו שלא הבינו מדוע זה דווקא הם, ולא אלה שעמדו לצדם, לימינם ולשמאלם. ובאמת לא היתה זו אמירה של סתם. שכן אילו ניקרו לאותם מצבים אנשים אחרים מצה"ל — היו נמצאים אלפים בתוכם שהיו נוהגים כמותם.

אין אלה מקרים יחידים במינם. זוהי גבורה שיש לה ערך ברקמת ספר עלילותיו של העם, ונודע לה ערך סמלי בין הסמלים אשר הזכרון הלאומי נעזר בהם ונס-מך עליהם, וזוהי גבורה המשמשת פת-בג, לחס-חוקם היום-יומי של צבאות וגייסות, גבורה שהיא תופעה כוללת, היונקת לאו דווקא מן האחד והמיוחד במינו, אלא מן היחיד שאינו יודע מדוע דווקא הוא נקבע כמצטיין, שכן באותו רגע עשה את המעשה הטבעי ביותר והמובן מאליה, וכל נער אחר בישראל היה ער-שהו. הווה אומר, — יש לנסות ולבחון את גבורת אנשי צה"ל בימינו לא כל-כך על-ידי חיפוש המיוחד שבאנשים כפרטים אלא דווקא על-ידי חיפוש המשותף שביניהם, כלומר אותן נסיבות שעיצבו את הדור

וסוג בני-אדם זה שאריק רגב וגדי מנלה היו מתוכם. זהו ניתוח פסיכולוגי-סוציולוגי מורכב, שלא כאן ה" מקום לפרט. אולי נציין רק נקודות ספורות. ראשית כל נדמה לי, כי הדור הצעיר בישראל הוא דור החי בקולקטיב, בחבורה. לא זו בלבד שהתנועה הקיבוצית תרמה את תרומתה הידועה לפיקוד, לגבורה, להתנדבות, אלא השפיעה אף על אנשי העיר, באמצעות השפעתן של תנועות הנוער ומורשת הקיבוץ על בתי-הספר, על הגדנ"ע ואפילו על הרחוב, על פינת הרחוב, על החבורה של השכונה. הנוער הישראלי חי בחבורות, והוא גדל בחבורות. יתכן שבמישור אחר יתפתחו בו גם חסרונות כתוצאה מכך. אבל בראיה לאומית של כוחנו האזרחי, כוח-הבניה וכוח-העשייה שלנו — נדמה לי כי העובדה שהנוער הישראלי הצעיר רגיל לחיות בחבורה, היא עובדת-יסוד המעצבת את גבורתנו. כאשר תקראו ב"שיח לוחמים", או בתיאור קרבות אחר, או בספר הצל"שים, תיתקלו ללא הרף באותו סיפור-מעשה של לחימה והסתערות, של הצורך לקום ברגע מסוים לקול פקודה או אף ללא פקודה, להתרומם ולהסתער.

בהסתערות הזו אין היחיד, או צה"ל בכללו, צריך להביט ימינה או שמאלה, לחשוש שמא לא קמו חבריו האחרים עמו. בטוח הוא ללא שמץ ספק, כי ברגע בו קם — קמו כולם. עובדה יום-יומית זו, המתרחשת בצה"ל בכל מקום, שורשה בחוויה הרגילה לאדם הישראלי, המצוי והפשוט, שהחבורה אתו. הוא בטוח בחבורה, הוא מכיר אותה היטב; ולכן, כאמור, לא גבורת היחיד היא החשובה ביותר אלא כיצד יחידת טנקים, בהסתערותה על רמת הגולן, ממשיכה ומתקדמת ללא הרף, כשהיא מונה תחילה 30 טנקים, ואחר-כך 20 טנקים ובסופו של דבר טנק אחד, שנעצר בסוף תנופתו. הגבורה כאן אינה גבורתו של הטנק היחיד שהגיע לקצה הדרך, אלא גבורת כל שלושים הטנקים שהסתערו קדימה. כזאת יכולים אנו לומר גם על גבעת התחמושת, ואין אלו אלא שתי דוגמאות מני רבות. הסיפור על גבעת-התחמושת אינו סיפור גבורה של אחד או שניים או שלושה, שקיבלו צל"שים. זהו סיפורן של שתי פלוגות, שהמשיכו בתנופת ההסתערות כדבר המובן מאליו, שאין מהרהרין אחריו.

סבורני כי ניתן להגדיר את הנוער הישראלי כנוער שיש בו תום. תום, אך לא תמימות של אחד שאפשר, "לסדר" אותו. זהו תום מן הסוג של "הצור תמים פעלו", תום במובן של שלמות, היעדר חציצה בין היחיד ובין מעשיו, בין היחיד ובין חייו, בין היחיד ובין קיבוצו, בין היחיד ובין עירו ובין ארצו. אין חציצה, אין כפילות מחשבה, אינך שוקל מטבע אחד לענין זה ומטבע אחר לדבר אחר; אינך שוקל משקל אחד לעצמך, ומשקל אחר לזולת. כל מסכת חיך היא מסכה של שלמות של תום.

כאשר ניסיתי לנתח פרשות-קרב, שאלתי את עצמי פעמים רבות מהו בסופו של דבר העושה את ההבדל בינינו לבין אויבינו?

ביום השני למלחמת ששת הימים זכיתי לטוס במסוק מעל איזור הקרבות בסיני, והתמונה שנתגלתה לעיני, ואפשר היה לראותה גם אחר-כך, היתה זו לאחר הקרבות בביר-לחפאן, הקרב של חטיבתו של ישכה מול שתי חטיבות-שריון מצריות. הקרב הזה היה קרב אש. לא היתה שם אסטרטגיה מסובכת מאוד, חוץ מעצם החדירה דרך החולות, עצם התמרון האסטרטגי; אך כאשר נפתחה האש וניצבו בכל צד כך וכך עשרות טנקים וירו זה בזה, לא היתה בכך הרבה חכמת-גנרלים. ניצב מזה טור של טנקים מצרים, ובמרחק של קילומטר וחצי — שני ק"מ ניצבו מזה טנקים ישראלים, והתנהל ביניהם קרב-אש. הטנקים הישראליים לא היו טובים מבחינה טכנית מן הטנקים של המצרים. אף על פי כן אפשר היה לראות כיצד נדלק מדי דקות אחדות טנק בטור המצרי. גם בטור הישראלי נדלקו טנקים. הקרב הוכרע כפי שהוכרע, משום שבטור המצרי נדלקו אז 20 טנקים או 30 טנקים, ואילו בטור הישראלי נדלקו 2, 3 או 5 בלבד. ושאלתי את עצמי, מהו ההבדל? הרי בסך הכל אין כל סיבה כי התותחן המצרי והטנקיסט המצרי בשדה המטרה, בשעת המטווח הרגיל, יהיה גרוע מן הישראלי. שהרי בראשו אותן עיניים, ולו אותן אצבעות ואותו גוף. כאשר אין עליו לחץ והוא יורה שלא תחת אש, יכול הוא לקלוע למטרה ולהשיג הישגים כמו חייל צה"ל. אכן, שונים פני הדברים בחיל-האוויר וברמות טכנולוריות מורכבות יותר, וכן ברמת הקצונה, בה מתעוררת בעיית הכושר האינטלקטואלי. אך ברמה פשוטה זו של ירי טנקים, לא ההבדל הטכנולוגי קובע אם תפגע בטנק של יריבך אם לאו. ישנה רק שאלה אחת והיא שאלה מוסרית-רוחנית ממדרגה ראשונה: באיזו מידה, באותה שניה, או באותו שבריר של שניה, עושה אתה באמת ובתמים את כל המאמץ כולו להתגבר על פחדך ועל לחציך כדי לכוון את התותח אל המטרה כאילו היית בשדה המטווחים — ולקלוע, "בול"; באיזו מידה באותו רגע מכריע, כשאין רס"ר היכול לפקוח עליך עין, כאשר יכול אתה ללחוץ על ההדק גם אם התותח נטוי בשתי מעלות ימינה או שמאלה, האם באותה שניה עושה אתה זאת באמת כהלכה. כאן טמון ההבדל — ההבדל הפעוט בין אדם אשר תמים פעלו לבין אדם אשר רבות מחשבותיו.

דבר שלישי היא שאלת ההנעה הבסיסית. הרבה מאוד דיברנו בצה"ל במשך 22 שנות קיומו על שנאת האויב, שנאת המלחמה או אהבת המלחמה. היו ויכוחים על כך, ועדיין הם מתעוררים. אני נוטה לחשוב, כי נכון יהיה לתאר את הלהט והדחף אשר הפעילו את הגייסות בששת הימים, לפנייהם ואחריהם, כדחף של זעם. הייתי בנגב באותם ימים שלפני המלחמה, וראיתי את תגובתם של החיילים ואת זעמם, שהיה כמובן חריף יותר, משום שהיה מהול גם בחרדה, אף כי בגייסות בכל החזיתות שררו בטחון ואמונה בניצחון. בדברים בטרם-קרב של כל המפקדים, בכל החזיתות, מורגש היטב כי האמינו בניצחון, ידעו כי הניצחון יבוא, אך

לא ידעו מה יהיה מחירו. ודברי מפקד בצה"ל, שבסיום תדריך, לפני קרב קשה, אומר דברים שבדרך-כלל אינם מושמעים בצה"ל: „נסתער, ונסתער הלאה, ולא חשוב המחירו!“, מלמדים על החרדה, ועל מחשבותיהם הכמוסות של כל הלוחמים. אך בעיקר הורגש הזעם נגד האיוולת, נגד הבורות, נגד השקרים, נגד הניסיון החוזר ונשנה להרוס אותנו, נגד ההתרברבות — זעם יותר משנאה. אילו היה עלי להציג דבר אחד שיסמל את המניע לזעם — הייתי מעלה את התמונה המפורסמת של נאצר ועאמר במחנה המצרי, כשהוא אומר לטייסיו בחיוך מתברבר: „אם רבין רוצה לבוא — אהלן וסהלן“. אני סבור כי שנאה היא מכשיר של החלש, של מי שאינו בטוח בעצמו, של הנחות. לא שאין בתוכנו אלמנטים מעין אלה. אחר 41 שנות חיי עם ישמעאל, קשה לי לעתים להמשיך להאמין, להמשיך להיות הומניסט; קשה מאוד. אף-על-פי-כן, הבין חנה דקה וחשובה זו בין שנאה לבין זעם בולטת בצה"ל, וחשיבותה רבה מאוד עד היום.

ראוי עוד עניין אחד שנזכיר כאן, והוא קשור באופיה של מדינת ישראל. נתקלתי בו במיוחד במחקר שערכנו בקשר להתנהגותם של בני עדות שונות בקרבות שלפני ששת הימים, בששת הימים ולאחריהם. בדרך כלל נעלם בצה"ל ההבדל בין העדות. אולי זוכרים אתם את קרב נוקיב ב-1963, שהיה קרב קשה למדי, יחסית, אך קרב מוצלח. היו בו קרבנות, וחקרנו לאחריו נקודות שונות. בין השאר רואיין בחור יוצא תוניס, אשר נפצע קשה בבטנו. הוא רואיין בנושאים שונים, ולבסוף אמר לו המראיין, בהיסח הדעת, בעצם כדי לסיים את השיחה, „נו, ואחרי שתבריא לאן אתה הולך? מה תעשה בהמשך שירותך?“ והבחור עונה: „אני חוזר לגדודי“. לרגע התפלא המראיין, כי הבחור היה עדיין במצב קשה מאוד ואמר לו: „הגד, הרי זה גדוד קרבי, ואתה יודע שהגדוד הזה ימשיך במלחמה ובקרבות, ואתה לא מפחד?“ והבחור הסתכל בעיניים ממש נעלבות, ואמר לו משפט, מוזר מעט מבחינת העברית — „אתה יכול לשאול את כל החיילים בפלוגה, אני חבר המדינה“. תחושה זו, של עולים חדשים ושל ותיקים, שהמלחמה איננה מלחמה של מישור, אלא שהמדינה, במובן העמוק ביותר של המלה, היא המדינה שלהם, והמלחמה היא מלחמה שלהם — מלווה את החיילים לכל אורך הדרך.

כשאתה בוחן את אופיו של הדור שגדל כאן בארץ, אתה מוצא בו שני שורשים עיקריים: מן הצד האחד המורשת הסוציאליסטית, אשר עליה בעצם נבנה מגדל הערכים של החברה שלנו, ומן הצד האחר המורשת היהודית. לפי דעתי, כששואלים: מי עיצב את אופיו של העם הזה? התשובה היא: העליה השנייה והשלישית — ואותו הלך-רוח של שיוזנות, של חברה חדשה, המושרש עד היום הזה בחברה שלנו. ושוורש עמוק בהרבה ממנו הוא השורש היהודי — שהמלחמה על ירושלים ב-1967 היתה שיא-השיאים שלו מבחינה

היסטורית. מספר רופא חטיבתי של אחת מחטיבות השריון: „הרגע הכי מרגש שהיה לי בחיי היה הרגע בו שמעתי ברדיו כי נכבש הכותל“. קרב זה נתחולל 200 ק"מ הרחק ממנו, והוא לא ראה אותו בעיניו. הוא חזה במלחמה חיילים קטועי-אברים וחיילים גוססים, וחיילים שמתו, ואף-על-פי-כן אומר הוא — הדבר המרגש ביותר, הדבר המזעזע ביותר, המרשים ביותר, שנשאר לו מן המלחמה היתה ידיעה קצרה זו ששמע ברדיו.

אין זה מקרה, כי גבורה ביהדות אינה מנותקת מתכ-ליתה. ולפעמים, כשאתה משוחח עם נוער ישראלי ומנסה לגלות מה הוא מבין מיהדותו, מתגלה לך מבור כה רבה. אף-על-פי-כן נדמה לי, כי בעומק לבו יודע כל חייל בצה"ל כי הוא נלחם היום בבקעה, או בגולן, או בתעלה, לא רק כדי להגן על ביתו בתל-אביב ובתל-יזחק, אלא בעצם כדי להגן על שלב אחד בתוך תהליך שאין לו משמעות אלא בתוך ההיסטוריה היהודית. שכן כל מה שיצרנו ובנינו ועשינו כאן אי אפשר שתהא לו משמעות בלי הראיה הציונית הבסיסית של היותנו חלק אינטגרלי של העם היהודי ושל ההיסטוריה היהודית. לכן קיים קשר בין אותו רבי יהודה בן-בבא לגד מנלה, לכן רתוקה כל השלשלת כולה, החל מאברהם הראשון אשר ניתץ את האלילים והרשה לעצמו להיות אחר, שונה מכל הגויים, דרך בלעם אשר אמר על היהודים שנראו לו במחנה אוהליהם כי הם „עם לבדד ישכון“, ועד מלחמתנו כיום על זכותנו להיות שונים, ולאו דווקא כפי שאחרים רוצים שנהיה.

לפני כשנתיים וחצי ביקר בארץ הסופר היהודי האמריקני הנווד ברנרד מלמוד. הופקדתי ללוותו, ובמשך הדרך ניסיתי להסביר לאיש את המאחד בצה"ל, ואת המנחם אותו, ואת אופיו השונה משל צבאות אחרים. בערב של אחד הימים הגענו ליריחו. נכנסתי למשטרת יריחו לבקש שם דלק, ובחדר הכניסה רואה אני כיתה של צנחנים מכינה עצמה לפטרול לילי. היתה שעת בין-ערביים, ובחדר שורה אפילונית, והתמונה שמוכרת לכם היטב הופיעה לעיני: עשרה — אחד-עשר בחור רים, חלקם מזוקנים, לא כל כך מסודרים, מרופטים למדי; הסמל נותן תדריך, ולא כל כך דרוכים; חלקם שוכבים על הדלפק, חלקם מנקים את הנשק, מישוהו משלב בדיתה כלשהי לתוך דברי הסמל; תמונה זו באפלונית שבחדר היתה קצת סוריאליסטית. רצתי החוצה וקראתי למלמוד להיכנס. אמרתי לו: בוא הנה, כאן יכול אתה לראות בעיניך את המוזרות שלנו. הוא נכנס פנימה, הסתכל, וראיתי בעיניו ניצת מין ניצוץ. משיצאנו, אני אומר לו:

„האין זה דומה בעיניך לאיזו חבורת בנדיטים של צ'ה גווארה?“ והוא אומר לי: „תסלח לי מאוד, אבל לי זה מזכיר ישיבה בפולין!“.

דברים שנאמרו בסימפוזיון על הגבורה בישראל, ביום השנה לפילתת של אלי"מ אריק רגב ז"ל וסרן גד מנלה ז"ל.